

Političke stranke u Trojednoj kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji uoči i tijekom Prvog svjetskog rata -sažetak izlaganja-

Razmatranje o hrvatskim političkim strankama uoči i tijekom Prvog svjetskog rata dobro je početi promišljati na temelju općeg okvira zadanog procesom hrvatske nacionalne integracije. Političke stranke u Trojednoj kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji se i osnivaju na prijelazu iz staleškog u moderno društvo. Unatoč polariziranosti hrvatskog društva: politički operacionalizirane hrvatske staleške nacije i hrvatske etničke zajednice (na pučkoj razini „narod“) ipak postoje poveznice. Kod plemstva svijest o hrvatskom etničkom, jezičnom i kulturnom identitetu, a kod hrvatske etničke zajednice izgrađena svijest o kulturnom i vjerskom identitetu, ponajviše zahvaljujući „medijatorima“ (župničko svećenstvo, molitvenici, Kačićev „Razgovor ugodni naroda slovinskoga“). Hrvatska staleška nacija je institucionalizirana u feudalnoj državi i identična je s hrvatskim srednjovjekovnim kraljevstvom. Stoga će upravo taj dio hrvatskog društva imati dovoljno snage i mogućnosti za pokrenuti proces nacionalne integracije. Ideologiju te zajednice izražavali su preporodni pokret prve polovice i Narodna stranka druge polovice 19. stoljeća. Novi građanski slojevi integrirali su se u hrvatsku naciju pod ideologijom Stranke prava dok se selo, kada je krajem 19. i početkom 20. stoljeća počelo izlaziti iz svoje autarhičnosti, integriralo u hrvatsku naciju pod ideologijom pokreta Antuna i Stjepana Radića.

Bio je to dugotrajan proces koji nije završen ni na kraju „Velikog rata“ 1918., a upravo je u predratnom razdoblju Hrvatska trebala okupiti sve svoje snage za državnopravnu preobrazbu koja se očekivala te je u konačnici i provedena.

Spoznavši rezultate nužno je postaviti nekoliko pitanja: kakva je bila hrvatska politika toga razdoblja te gdje su ishodišta politici koja je Hrvatsku prevela u novu zajednicu s Kraljevinom Srbijom?

Hrvatska se nakon višestoljetne pripadnosti srednjoeuropskom civilizacijskom krugu voljom nekolicine ujedinila s Kraljevinom Srbijom čime je postala dijelom balkanskog geopolitičkog prostora. Bio je to rezultat kako dugogodišnjih hrvatskih unutarnjopolitičkih posebnosti tako i slojevitosti austrougarskog državnog uređenja. Suprotstavljenost interesa i neprekidna nadmetanja između Austrije i Mađarske omogućila su da se agresivni srpski i srbijanski planovi doista realiziraju. Dakako, za provesti u djelo takav politički projekt bili su važni opći odnosi u posljednjem razdoblju Austro-Ugarske Monarhije.

Sukladno Hrvatsko-ugarskoj nagodbi iz 1868. politička i gospodarska zbilja u Hrvatskoj ovisila je o odnosu s Mađarskom. Međutim, praksa je pokazala da je i unatoč Nagodbi bilo nevažno koja hrvatska politička stranka ima najveću potporu naroda jer su izborne rezultate poništavali - kako je radio Khuen; obustavljali Ustav -

što je učinio Slavko Cuvaj ili ih prilagođavali svojim nakanama s pomoću izborne geometrije što se primjenjivalo na svim izborima do kraja Monarhije. Imperativ je bio oslabiti one hrvatske snage koje su imale opću potporu. One nisu smjele postati sugovornice Mađarske vlade jer bi u tom slučaju nasuprot sebe imala jednakopravnog partnera koji bi ustrajao na ravnopravnom odnosu. Bojazan da bi se tada suočili sa zahtjevima za ispunjenje općehrvatskih političkih i gospodarskih interesa otklonili su političkim manevrima i osloncem na manjinske, srpske političke snage u Hrvatskoj. Dakako, odnos s njima su prilagođavali trenutnim okolnostima. Za vrijeme Khuen-Hédervárya suradnja je bila konkretnija i transparentnija dok je od Riječke i Zadarske rezolucije imala nenametljiviji oblik. Tu percepciju je omogućila i Hrvatsko-srpska koalicija, stranka u kojoj je nakon odlaska Frana Supila, srpsko krilo preuzelo vodstvo što je manjem broju njihovih političara omogućilo da se u ime Hrvatske dogovaraju s Mađarskom vladom.

Za političko organiziranje Srba u Hrvatskoj dva su događaja predstavljala prekretnicu. Srbobranova poruka: „do istrage naše ili vaše“ i žestoka reakcija hrvatskog javnog mnijenja koja ih je uputila na suzdržaniju političku metodologiju. Shvatili su kako izravno suprotstavljanje ne može dati očekivane rezultate. Osim toga, ubrzo su ostali i bez potpore kako su i sami voljeli reći „srpskog bana Khuena“. U takvim okolnostima politika „novog kursa“ za njih je predstavljala dobar instrument. S hrvatske strane istaknuto narodno jedinstvo i ponovno aktualizirano jugoslavenstvo omogućilo im je idealnu političku kulisu. Dobro je promisliti o prekretnici koja se dogodila Riječkom i Zadarskom rezolucijom. Politika obilježena Riječkom rezolucijom nije uspjela u odnosu na ispunjenje ciljeva koji su bili dio hrvatskog državnog prava. Poglavitito se nije ispunio njen glavni cilj - sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Nasuprot tome, zaključcima Zadarske rezolucije ostvarilo se priznanje Srba i njihove ravnopravnosti s Hrvatima tj. postali su politički narod, a ne nacionalna manjina. Iako su dali potporu Riječkoj rezoluciji u njejoj borbi protiv „tuđinca“, zauzvrat su ostvarili znatniji politički kapital kojeg će kroz Hrvatsko-srpsku koaliciju znati sačuvati te, u konačnici, s tim istim „tuđincima“ sklapati sporazume sebi u korist.

Od politike „novog kursa“ do ostvarenja konačnog cilja - stvaranja jugoslavenske države, Koalicija je promjenama političke metodologije, ovisno trenutnom odnosu snaga, postala nezaobilazan politički čimbenik u hrvatskim političkim procesima. U odnosu prema Budimpešti pristajali su na sve što su od njih tražili, dakako na štetu hrvatskih nacionalnih i gospodarskih interesa. Istodobno su tajno i na mnogobrojne načine podržavani od političkog vodstva Kraljevine Srbije dok su u samoj Hrvatskoj poticali nemire te bili suglasni s „generalštabski“ organiziranim atentatima iz Beograda. U odnosu na agresivne unutarnjopolitičke planove Mađara te isto tako agresivne srpske i srbijanske planove sporedni je značaj imala opstojnost Monarhije i sigurnost Hrvatske. Uostalom, temeljem arhivske građe se može utvrditi kako je između Monarhije i Hrvatske postavljen znak jednakosti. Cilj je bio srušiti Monarhiju i proširiti se na Hrvatsku.

U takvoj nakani ih je mogao ugroziti samo onaj dio hrvatskih političkih snaga kojima je hrvatsko državno pravo predstavljalo temeljnu odrednicu. Pokušali su nekoliko puta. Sjedinjenjem svih pravaških stranaka 1911. ili tijekom Prvog svjetskog rata kada su osloncem na Glavni stožer Austro-ugarske vojske pokušali iznuditi

promjene. Međutim, na unutarjopolitičkom planu je nedostajalo jedinstva te kvalitetnije potpore Beča ograničenog mađarskim ucjenama.

S druge strane, potporu mađarskog političkog vodstva je imala Hrvatsko-srpska koalicija. Prije svega, očuvanjem izborne geometrije s pomoću koje su i došli na vlast 1913. Nadalje, u odluci s početka rata da se Hrvatski sabor ne raspusti nego samo odgodi pomogli si im u očuvanju legitimiteta kojeg su iskoristili 1918. za ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom.

U konačnici, štitili su njihove vođe tijekom rata ili bolje rečeno čuvali ih za „bolja vremena“.

Vremena, kada je nestajalo Austro-Ugarske Monarhije, a Hrvatsko-srpska koalicija, stranka koju je mađarsko vodstvo odabralo i sačuvalo na hrvatskoj političkoj sceni, stekla sve sastavnice vlasti. Utjecali su na izbor novog bana, sastavili svoju Vladu te, u konačnici, imali legitimitet za prevesti Hrvatsku iz srednjoeuropskog civilizacijskog kruga u balkanski geopolitički kontekst.

Bilo je Hrvata koju su nekoliko godina ranije spoznali značaj i silinu moguće promjene. Tako je Stjepan Radić na 4. sjednici Hrvatskog sabora održanoj 30. prosinca 1913. rekao:

„Kad objektivni sudac uzme ovu stvar u ruke, a to će biti historičar, i stane suditi o tom, što vi danas radite, onda će ovo vaše djelovanje prisposobiti evo s ovim, što su najbolji naši rodoljubi i najjorsniji naši političari napisali...“

Na što je upozoravao Stjepan Radić? Ne samo historičar nego i svaki hrvatski čovjek je mogao spoznati tragične posljedice državnopravnih promjena s kraja 1918. Nije prošlo ni tjedan dana od ujedinjenja, a na glavnom zagrebačkom trgu su pale prve žrtve. Žrtvu je podnio i sam Stjepan Radić. U obnovljenoj državnopravnoj tvorevini i primas hrvatske Katoličke crkve blagopokojni kardinal Alojzije Stepinac. Konačno, većina hrvatskog naroda je tijekom cijelog razdoblja iznuđenog zajedništva, a osobito tijekom Domovinskog rata, trpjela posljedice državnopravnih promjena s kraja 1918.

dr. sc. Ivan Bulić